

Tussen droom en daad. Een vakoverstijgende organisatie van het literatuuronderwijs in de bovenbouw havo/vwo.

1 januari 1994

Auteur: Theo Witte

Volume: 04

Nummer: ?

Pagina's: 44-58

Documenten

- [tsjip_jrg04_005.pdf](#)

theo witte tussen droom en daad een vakoverstijgende organisatie van het literatuuronderwijs in de bovenbouw havo vwo want tussen droom en daad staan wetten in den weg en praktische bezwaren en ook weemoedigheid die niemand kan verklaren uit het huwelijk willems elsschot rond de jaarwisseling verschijnt de spl publicatie een zoen van europa hierin vindt men de belangrijkste inleidingen gehouden op de gelijknamige conferentie van najaar 1992 als voorproefje gunnen redactie en auteur de tsjip lezer onderstaande bijdrage het belang ervan is in de afgelopen periode alleen maar groter geworden red door de samenstellers van dit boek1 werd ten verfolge op hun verzoek met betrekking tot de conferentie die aan dit boek ten grondslag ligt aan mij gevraagd om vooral een praktische bijdrage die onder meer een antwoord geeft op de vraag in hoeverre een vakoverstijgende dat wil zeggen een bovennationale niet taalgebonden benadering zinnig en realiseerbaar is voor het literatuuronderwijs in de bovenbouw van het havo en vwo laat ik beginnen met die vraag hier maar direct te beantwoorden ik vind een vakoverstijgende benadering erg zinnig maar ik zie voornamelijk te veel problemen om een gezamenlijke aanpak voor het literatuuronderwijs in de praktijk te realiseren desondanks ben ik niet pessimistisch de gedetailleerde voorstellen van de commissie vernieuwing eindexamenprogramma's vreemde talen voor vwo en havo cvt onder voorzitterschap van van elst sluiten goed aan bij de voorstellen van de commissie die onder voorzitterschap van braet examenvoorstellen heeft geformuleerd voor nederlands cven 1991 daarenboven dringt de commissie van elst in haar aanbevelingen nadrukkelijk aan op internationalisering van het literatuuronderwijs en op samenwerking tussen de taalsecties een en ander lijkt een wijziging op dit vakonderdeel aan te kondigen maar er zijn meer signalen die in de richt-

ing van een gezamenlijke organisatie wijzen de aanstaande organisatorische en onderwijskundige wijzigingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs het enthousiasme bij schoolleiders voor een geïntegreerde aanpak en een met afwijzende houding van veel talendocenten maken het zeer waarschijnlijk dat binnen vijf jaar en vele scholen in Nederland het literatuuronderwijs interdisciplinair zullen hebben georganiseerd eerlijk gezegd verwacht ik dat er daarna nog veel scholen zullen volgen de voorstanders kunnen dus optimistisch zijn maar moeten nog even geduld hebben in deze bijdrage worden enkele voorstellen gedaan waarmee de problemen 44 witte tussen droom en daad kunnen worden aangepakt die nu een integratie in de weg staan alvorens deze voorstellen te doen zal ik eerst de huidige gang en stand van zaken van het literatuuronderwijs bij de verschillende talensecties inventariseren en evalueren dit biedt een totaaloverzicht op grond waarvan een aantal inhoudelijke didactische en praktische uitgangspunten voor een geïntegreerde aanpak zullen worden geformuleerd daarna zal worden nagegaan wat de mogelijkheden zijn en welke praktische bezwaren eerst uit de weg moeten worden geruimd om een vruchtbare samenwerking tussen de verschillende talendocenten te bewerkstelligen of er ook weemoedigheid aan te pas zal gaan komen zal van docent tot docent blijken te verschillen 1 het klimaat mijn belangrijkste motivering voor een vakoverstijgende aanpak is dat literatuuronderwijs in de eerste plaats kunstonderwijs is net als alle andere kunstvormen is literatuur niet direct aan politieke economische of culturele grenzen gebonden literaire teksten zijn verbonden met andere literaire teksten met andere kunstvormen en met de omringende cultuur en wereld de taal waarin een literair werk oorspronkelijk is geschreven is voor de literaire vorming van leerlingen van secundair belang ik sluit mij van harte aan bij de door de heer 1992 aangehaalde stelling van Brandt Corstius wie van literatuur houdt zal zich in deze tijd niet beperken tot werken van een rationale letterkunde Brandt Corstius 1955 mijn andere overwegingen voor een vakoverstijgende benadering zijn meer didactisch van aard op het gebied van de leerstof zijn er tussen de verschillende vakken veel raakvlakken en overlappingen aan te wijzen bijvoorbeeld op het gebied van de literatuurgeschiedenis literaire stromingen het begrippenapparaat de leeslijst de problemen die leerlingen bij het lezen interpreteren analyseren en beoordelen van oude en hedendaagse literatuur ondervinden enzovoorts daarnaast streven de verschillende talensecties voor een belangrijk deel vergeeujkbare zaken dezelfde doelen na vermoedelijk zullen de motieven en goede bedoelingen van individuele docenten en de problemen die zij bij de literatuurlessen ondervinden op belangrijke punten met elkaar overeen komen ik ben niet de enige en zeker niet de eerste die pleit voor een intensieve samenwerking tussen de talensecties de door Warn de heer 1982 gememoerde vader van de moedertaal didactiek J.B. van den Bosch stelde al in 1899 in taal en letteren dat een goede samenwerking tussen de talensecties wat hem betreft een noodzakelijke voorwaarde is voor goed literatuuronderwijs van den Bosch 1899 sindsdien keren vergelijkbare pleidooien met grote regelmaat in de vakbladen en discussies over het literatuuronderwijs terug van de heer 1990 de heer 1990 en Coenen en Janssen 1991 bevatten daar van onder andere een verslag met de eenwording van Europa is de integratie van het literatuuronder-

wijs ook nu weer actueel de voorstellen van de zojuist genoemde vernieuwingscommissies zijn daarvan voorbeelden maar ook deze conferentie uiteraard de bundel een zoen van europa de moor 1992 die ter gelegenheid van de gelijknamige conferentie verscheen bevat al een bescheiden repertorium van de wereldbibliothek met behulp waarvan de teksten voor 45 witten tussen droom en daad een gemeenschappelijk curriculum literatuur kunnen worden geselecteerd de literatuurdidactiek en de commissies van elders en braet staan niet alleen ook op scholen leeft de gedachte van een Europese interdisciplinaire aanpak uit de gesprekken die ik met enkele rectoren voerde is mij gebleken dat zij grote bezwaren hebben tegen de huidige versnipperde aanpak die bezwaren richten zich uiteraard op het gebrek aan efficiency maar ook op de didactische onvolkomenheden van een gescheiden organisatie een opvallend verschijnsel is dat de rectoren met wie ik sprak een vakoversajgende aanpak van het literatuuronderwijs spontaan en enthousiast koppelen aan de invoering van hoorcolleges voor zestig leerlingen of meer men realiseert zich kennelijk niet dat massale colleges ook een gevaar inhouden het hoorcollege staat niet bekend als een effectieve onderwijsvorm en stelt zeer hoge eisen aan de docent en het publiek creemers 1991 waarmee ik niet wil zeggen dat deze werkvorm als mentale en ondervindkundige voorbereiding op het hbo of wo niet zinvol zou zijn ik denk zelfs dat bepaalde onderdelen goed en efficiënt in hoorcollege vorm kunnen worden aangeboden men moet er echter niet al te hoge verwachtingen van hebben ik zou in dit verband de rectoren willen wijzen op een andere veel voorkomende werkvorm van het wo en het hbo namelijk het werkcollege van maximaal zestien leerlingen mijns inziens leent een onderwijsintensieve aanpak zich in het algemeen beter voor de doelstellingen van het literatuuronderwijs de meeste talendocenten met wie ik sprak staan eveneens niet afwijzend te generen over een geïntegreerde aanpak de bezwaren van docenten berusten vaak op juridische en praktische problemen en zelden op inhoudelijke argumenten in tegenwoordige de meeste docenten voelen ergens in hun hart dat het eigenlijk die kant op zou moeten alle talendocenten werken immers aan de literaire vorming van dezelfde leerlingen inhoudelijke samenwerking ligt in dit verband dan ook zeer voor de hand ondanks dat men redelijk positief staat tegenover meer samenwerking tussen de talensecties op het gebied van literatuuronderwijs is er in de praktijk nog erg weinig van terecht gekomen er is mij geen enkele school bekend waar op dit moment actief en succesvol met een geïntegreerd curriculum voor het literatuuronderwijs wordt gewerkt kennelijk moet aan de haalbaarheid van een gezamenlijke aanpak worden getwijfeld tussen droom en daad 2 de haalbaarheid ik heb u beloofd dat ik mijn bijdrage vooral praktisch zal houden daarom is het nu hoog tijd om de haalbaarheid van een gemeenschappelijk programma voor het literatuuronderwijs in de bovenbouw nader te beschouwen voordat ik dat doe wil ik eerst de huidige praktijk van het literatuuronderwijs in enkele lijnen schetsen 1 de actuele toestand in het literatuuronderwijs als ik met enkele woorden de actuele toestand in het literatuuronderwijs zou moeten karakteriseren dan komen daarvoor direct in aanmerking de woorden vrijblijvend en divers het literatuuronderwijs is in Nederland vrijblijvend 46 witten tussen droom en daad omdat ze op dit moment nauwelijks gebonden is aan voorschriften en exameneisen de eindexam-

eneisen zijn zo vaag geformuleerd dat we er in de klas en op het schoolonderzoek alle kanten mee op kunnen bovendien is bij geen enkel vak vastgesteld hoeveel tijd er aan literatuuronderwijs moet worden besteed de inzet van docenten verschilt daardoor soms aanzienlijk er zijn docenten die het taalvaardigheidsonderwijs ondergeschikt maken aan het literatuuronderwijs zij wijden ongeveer tachtig procent van de lestijd direct of indirect aan het in hun ogen hoge cultuuroede literatuur dit doet zich overigens vrijwel uitsluitend voor bij nederlands en soms ook bij engels er zijn ook docenten die in verband met de beperkte lestijd niet meer dan het hoogst noodzakelijke doen sinds de lestabellen zijn teruggebracht van 36 naar 30 lessen per week is het literatuuronderwijs enigszins in de verdrukking gekomen aangezien de taalvaardigheidsonderdelen wel gebonden zijn aan voorschriften en exameneisen heeft men geleidelijk die onderdelen een hogere prioriteit gegeven dan literatuur een deel van de docenten vindt zelfs dat in verband met het beperkte aantal lessen voor de vreemde talen de lestijd op het havo uitsluitend aan taalvaardigheidsonderdelen zou moeten worden besteed naast een grote vnblijvendheid wordt het literatuuronderwijs gekenmerkt door een grote diversiteit iedere docent bepaalt zelf grotendeels wat hij doet en wat hij laat er zijn bij wijze van spreken net zoveel vakken literatuur als er talendocenten zijn de inzet de toetspraktijk de doelstellingen en de leerstof kunnen dus per docent enorm variëren de talensecties en de individuele docenten werken meestal op basis van verschillende en soms strijdige opvattingen over literatuuronderwijs overigens zonder dat de betrokkenen zich daarvan bewust zijn witte 1993 de vele variaties in het literatuuronderwijs maken het erg moeilijk om algemene voor alle scholen geldende uitspraken over het literatuuronderwijs te doen gelukkig is er de afgelopen jaren een en ander uit onderzoek bekend geworden zodat ik hier een globale indruk kan geven van respectievelijk de omvang de inhoud en de organisatie van het literatuuronderwijs op het havo en vwo ik heb mij daarbij voornamelijk gebaseerd op janssen 1992 en van hsenbuis 1987 47 witte tussen droom en daad bij de inventarisatie van de omvang van het literatuuronderwijs moeten we niet alleen denken aan het aantal lessen maar ook aan het aantal te lezen boeken de grote hoeveelheid boeken die leerlingen voor twee of meer lijsten moeten lezen zorgt immers voor een aanzienlijke belasting van de leerling buiten de literatuurles om en moet dus in de omvang worden verdisconteerd hoewel de door mij gebruikte bronnen wel enig licht werpen op de omvang van het literatuur aanbod in het voortgezet onderwijs bevatten ze onvoldoende gegevens om de cijfers empirisch te kunnen onderbouwen de onderstaande cijfers dienen dus te worden gemitereerd als een indicatie van de hoeveelheid literatuurlessen en verplichte titels tabel 1 totaal aantal literatuurlessen en verplichte titels in 4 5 6 vwo en 4 5 havo per vak vwo havo lessen titels lessen titels nederlands 160 25 100 15 engels 50 20 40 12 Duits 45 20 35 12 Frans 45 20 35 12 in deze tabel is de omvang van het literatuuronderwijs in de bovenbouw en de verdeling over het aantal lessen voor de verschillende schooltypen en vakken zichtbaar gemaakt om daarnaast een indruk te geven van hoe de betreffende aantallen bij diverse combinaties van vakken voor de leerling uitvallen zijn de aantallen in tabel 2 omgezet naar verschillende vakkenpakketten tabel 2 aantal literatuurlessen en verplicht

e titels per vakkenpakket nederlands en engels zijn verplichte vakken nederlands en engels of de fr du lessuren titels lessuren titels lessuren titels totaal vwo 210 45 255 65 300 85 totaal havo 140 27 175 39 210 51 per jaar vwo 70 15 85 22 100 28 per jaar havo 70 14 87 20 105 26 wat deze laatste tabel betreft moet men rekening houden met een geringere spreiding bij het vwo dan hier gesuggereerd wordt meestal beginnen de vreemde talen pas met het literatuuronderwijs in de vijfde klas toen ik deze cijfers verzamelde werd ik aangenaam verrast door het aantal uren literatuuronderwijs dat blijkbaar gegeven wordt en door de hoeveelheid boeken die leerlingen moeten lezen hoewel de zaken worden hier vermoede lijkt iets te mooi voorgesteld het is algemeen bekend dat veel leerlingen al allerlei teksten kennen en gebruiken om de studielast te reduceren uittreksels 48 witte tussen droom en daad dunne boekjes en dergelijke daar staat weer tegenover dat de aantallen in de tabellen niet het gehele literatuuronderwijs omvatten maar een groot gedeelte in de onderbouw wordt immers ook literatuuronderwijs gegeven ik schat dat de totale omvang ervan op ruim 100 lessen en 15 boeken kan worden gesteld bovendien zijn in de tabel niet de uren opgenomen die soms bij andere vakken direct of indirect aan literatuuronderwijs worden besteed ik denk aan geschiedenis klassieke talen russisch spaans filosofie en kunstbeschouwing bij expressie en muziek tot zover de omvang wat is op dit moment de inhoud van het literatuuronderwijs zoals ik hierboven opmerkte is de inhoud van het huidige literatuuronderwijs nogal divers als ik van de diversiteit afzien me richt op de belangrijkste overeenkomsten dan moet er in elk geval een onderscheid gemaakt worden tussen nederlands en de vreemde talen bij de vreemde talen legt men sterk de nadruk op het lezen van literaire teksten zonder veel meer de receptieve taalvaardigheid is bij literatuur dus een belangrijke doelstelling de literair historische benadering is bij de vreemde talen meestal van ondergeschikt belang de literatuurmethoden die men daar gebruikt zijn dan ook vaak dun en door hun encyclopedische opzet meestal saai en oppervlakkig bij nederlands besteedt men daarentegen relatief veel aandacht aan de literatuurgeschiedenis ook in de benadering van oude teksten handelt de docent nederlands vaak anders dan zijn collega's van de vreemde talen bij nederlands plaatst men de literatuur na drukkelijk in een Europese en brede cultuurhistorische context de vreemde talen doen dat veel minder zij zijn sterk op de literatuur en cultuur van hun doeltaal gericht bovendien zijn ze minder snel geneigd van een literaire tekst of een literair verschijnsel de raakvlakken met andere kunstvormen op te zoeken en te belichten tot zover de literair historische benadering voor de andere benaderingen zoals de structuuranalytische en de lezersgerichte benadering geldt eveneens dat ze bij nederlands uitvoeriger worden behandeld en intensiever worden toegepast dan bij de vreemde talen overigens moet ik voor de volledigheid hieraan toevoegen dat de genoemde verschillen vooral bij het vwo naar voren komen de havo leerling krijgt beïnvloedend minder literatuuronderwijs als we naar de werkvormen kijken dan valt op dat de aanpak bij de vreemde talen overwegend klassikaal is en in sterke mate bepaald wordt door de literatuurmethode nederlands vertoont meer afwisseling naast het gebruik van eigen materiaal treffen we bij nederlands meer variaties in de werkvormen aan vooral in het vwo is het gebruikelijk dat de leerlingen zelf in

de literatuurles aan het werk worden gezet door middel van werkstukken recensies b2 map pen leesverslagen spreekbeurten drama enzovoorts op het gebied van de toetsing treffen we een opmerkelijke overeenkomst aan zowel de docenten nederlands als de docenten vreemde talen leggen tijdens het mondeling de nadruk op de controle van datgene waarvan verondersteld mag worden dat het door de leerling gelezen is een wezenlijk verschil is dat het mondeling bij de vreemde talen vaak benut wordt voor de toetsing van de mondelinge taalvaardigheid in het verlengde hiervan moet de discussie worden gezien over het al dan niet mogen lezen van in het nederlands vertaald werk voor de lijst bij nederlands voert men dikwijls het spiegelbeeld van deze dis 49 witte tussen droom en daad cussie moet de lijst uitsluitend oorspronkelijk nederlandstalig werk bevatten of mogen er ook in het nederlands vertaalde werken op worden gezet de organisatie van het literatuuronderwijs op school kenmerkt zich sinds jaar en dag door een verkaveling van het domein literatuur in nederlandse engelse en voor veel leerlingen ook franse en of duitse letterkunde het literatuuronderwijs wordt per vak georganiseerd op basis van enkele algemene sectie af spraken met betrekking tot bijvoorbeeld de toetsing de boeken die klassikaal gelezen en besproken moeten worden en de periodes die behandeld moeten worden over het algemeen weten de verschillende talensecties van elkaars doen laten zo goed als niets af soms is dit zelfs ook het geval bij de docenten van een bepaalde sectie docenten laten elkaar grotendeels vrij in de programmering en uitvoering van het literatuuronderwijs dit hangt nauw samen met het feit dat het literatuuronderwijs altijd een belangrijke affectieve component heeft gekend en derhalve sterk verbonden is met de persoonlijke belangstelling en didactische voorkeur van de uitvoerende docent met deze inventarisatie hebben we een indruk gekregen van de omvang de inhoud en de wijze waarop het literatuuronderwijs op de meeste scholen is georganiseerd op grond van deze gegevens kunnen we in het algemeen stellen dat nederlands het meest investeert zowel kwalitatief als kwantitatief in de literaire vorming van de leerlingen alvorens ik nader inga op de haalbaarheid van een gemeenschappelijke aanpak wil ik eerst de belangrijkste nadelen noemen van de gescheiden vakgerichte organisatie van het literatuuronderwijs 2 2 nadelen van de huidige organisatie de vakgerichte organisatie is naar mijn mening nogal klant onvriendelijk en nadelig voor de literaire ontwikkeling van leerlingen een heel bekend nadeel van de vakgebonden organisatie is dat boeken niet in vertaling mogen worden gelezen en dat daarmee alle talen worden uitgesloten die een leerling niet in zijn pakket heeft opgenomen een ander groot nadeel is dat de verschillende talen hun literatuuronderwijs in het geheel niet op elkaar afstemmen voor de leerlingen moet de verkaveling van het literatuuronderwijs in nederlandse engelse duitse en franse kavels een heel onnatuurlijke zijn als we in bij voorbeeld de vijfde klas van het vwo het literatuuronderwijs van nederlands en de vreemde talen chronologisch inventariseren dan zou dat een bonte verzameling leerstofelementen opleveren waarin de leerlingen nauwelijks samenhang kunnen aanbrengen dit wordt nog verergerd doordat de meeste talensecties zelf met een grotendeels open leerplan voor het literatuuronderwijs werken ik veronderstel dat de meeste docenten de leerstof in een betrekkelijk willekeurige volgorde aanbieden en ook verschillende keuzes mak-

en en andere accenten leggen het literatuuronderwijs lijkt grotendeels georganiseerd te zijn volgens het grabbeltonprincipe rijlaarsdam 1989 waarbij bovendien de leerling in twee tonnen of meer tegelijk zijn leerstof bij elkaar grabbelt dit leidt er on der andere toe dat een leerling met vier talen in zijn pakket vier soms zeer verschillende curricula volgt en bijgevolg vier verschillende mondelinge en schriftelijke examens moet doen voor het onderdeel literatuur deze grote ver 50 witte tussen droom en daad scheidenheid bemoeilijkt natuurlijk de overkoepelende organisatie van het literatuuronderwijs als we de programma's van de verschillende talen met elkaar vergelijken dan treffen we daarin naast de verschillen regelmatig dubblures aan men profiteert niet van de overeenkomsten op het gebied van bijvoorbeeld het begrippenaparaat en het leren hanteren van instrumenten ten behoeve van het begrijpen analyseren en waarderen van literaire teksten evenmin profiteert men van de samenhang en wisselwerking tussen de verschillende talen en culturen bovendien verschildt soms per vak de betekenis van een bepaald begrip of verschijnsel of worden er voor dezelfde verschijnselen bij de verschillende vakken andere begrippen gebruikt dikwijls zonder dat de docenten zich hiervan bewust zijn misverstanden en spraakverwarring kunnen hiervan het gevolg zijn daar de meeste docenten streven naar vloedigheid wat dat ook moge zijn en de tijd daarvoor verre van toereikend is hebben de meeste programma's over het algemeen weinig diepgang dit wordt nog verergerd door de versnippering die het gevolg is van het lesrooster met korte lessen van zo of 45 minuten en de vele andere vakonderdelen die men naast literatuur moet afhandelen een niet onbelangrijk nadeel van de vakgerichte organisatie is dat alle docenten die in de bovenbouw les geven literatuur moeten geven er zijn docenten die dat liever niet zouden doen sommige docenten zijn zelfs niet toegerust met voldoende kennis van literaire zaken dit geldt niet alleen voor zittende docenten ook nieuwe docenten hebben hun voorkeuren en specialismen ontwikkeld de docenten die de laatste jaren van de universitaire lerarenopleiding komen hebben dikwijls een zeer eenzijdig studieprogramma gevolgd zeker nu het tempo waarin gestudeerd moet worden hoog ligt specialiseren de studenten zich steeds eerder in het studieprogramma dit gaat ten koste van de voor het leraarschap onontbeerlijke ontwikkeling de specialisering heeft het grote voordeel dat sommige docenten zeer goed zijn geschoold op het gebied van taalverwerving letterkunde taalkunde of taalvaardigheid tegelijkertijd houdt deze eenzijdigheid in dat nieuwe leraren soms bijzonder slecht zijn toegerust voor bepaalde vakonderdelen of daarvoor nauwelijks zijn gemoetvaard het is jammer dat docenten niet op basis van hun eigen voorkeuren en kwaliteiten een keuze uit het curriculum van een vak kunnen maken het literatuuronderwijs en de leerlingen zijn natuurlijk slecht gediend bij ongemotiveerde of ondeskundige docenten al deze nadelen kunnen voor een belangrijk deel worden weggewerkt als de secties vreemde talen nederlands en eventueel geschiedenis met elkaar om de tafel gaan zitten en gezamenlijk een literatuurprogramma zouden gaan ontwikkelen en uitvoeren de problemen die zo kenmerkend zijn voor de huidige vakgebonden organisatie kunnen dan worden aangepakt waarom gaan die taalsecties niet onmiddellijk met elkaar aan de slag maar zo eenvoudig en vanzelfsprekend als dat op het eerste gezicht lijkt is het he-

laas niet er moeten kennelijk bezwaren kleven aan de integratie van het literatu-
ronderwijs inderdaad die bezwaren zijn er en zelfs zo veel dat het begrijpelijk is
dat er bij mijn weten nog geen invoering van een vak als literatuur op een school
in Nederland heeft kunnen plaatsvinden 51 witte tussen droom en daad 23
tussen droom en daad staan wetten in den weg in de eerste plaats laat de
huidige organisatie of liever gezegd de op afzonderlijke vakken gerichte inricht-
ing van het voortgezet onderwijs een verregaande integratie van vakonderdelen ni-
et toe de vaste uren tabellen het vakgebonden rooster en het aanstellingsbeleid
staan een gezamenlijke programmering en uitvoering van verschillende vakken
of vakonderdelen in de weg er is in het voortgezet onderwijs geen traditie of er-
varing opgebouwd met betrekking tot clustering van vakken of vakonderdelen me-
n is in tegenstelling tot het basisonderwijs altijd sterk geconcentreerd geweest
op het eigen vak ik denk dat het gebrek aan een traditie op dit gebied ervoor heeft
gezorgd dat de infrastructuur voor vakoverstijgend onderwijs op veel scholen
nagenoeg ontbreekt of zeer slecht is wellicht kan met de invoering van de ba-
sisvorming hierin verandering komen en enige ervaring worden opgedaan met be-
paalde vormen van samenwerking en vakkenintegratie een ander ernstig obstakel
is de ongeschreven wet van de autonomie van de sectie en de docent ook hier is
sprake van een diep gewortelde traditie scholen en secties zijn lange tijd klein en
min of meer zelfstandig geweest het was vroeger gebruikelijk dat een docent een
klas van het eerste jaar tot het examen kon volgen en het programma volledig
naar zijn of haar hand kon zetten zolang leerlingen en ouders geen klachten had-
den was de docent aan niemand verantwoording schuldig over zijn inhoudelijke
keuzes met de invoering van de Mammoetwet kwam hieraan een einde en werden
de scholen veel groter onderlinge afstemming van programma's en samenwerk-
ing binnen de sectie werden noodzakelijk hoewel er natuurlijk veel secties zullen
zijn waar men de programma's goed op elkaar heeft afgestemd is men er niet
overal goed in geslaagd een hecht team te vormen dat met elkaar borg staat voor
een programma vooral grote secties slagen er moeilijk in de programma's op en lij-
jn te krijgen en als een team te opereren bepaalde secties en sommige individuele
docenten wanen zich onafhankelijk en gaan volledig hun eigen gang soms tegen
de gemaakte afspraken in hieraan zijn vaak geen consequenties verbonden
zolang docenten niet tot samenwerking worden gedwongen of niet direct vo-
ordeel ondervinden van een gemeenschappelijke aanpak zullen zij hun autonomie
niet makkelijk loslaten en praktische bezwaren een groot praktisch bezwaar is dat
de docent niet over de adequate middelen en opriding kan beschikken er zijn geen
literatuurmethoden beschikbaar waarin de westerse of de Europese literatuur
uitvoerig behandeld wordt ook zijn er geen uitgewerkte lesvoorbeelden en draai-
boeken voor handen met behulp waarvan docenten een gemeenschappelijk cur-
riculum voor literatuur kunnen gaan ontwerpen docenten moeten dus eerst veel pi-
onierswerk verrichten alvorens er iets kan worden opgebouwd bovendien is de
opleiding van de docenten te beperkt geweest om een algemeen vak literatuur te
kunnen ontwikkelen en uit te voeren de deskundigheid van de talendocent is wat
de literatuur aangaat eenzijdig gericht op taalgebied zolang in Nederland
geen en 52 witte tussen droom en daad kele traditie op het gebied van een inte-

graal vak literatuur aanwezig is en noch de leermiddelen noch de gewenste deskundigen voor een gezamenlijk vak literatuur voor handen zijn is men genoodzaakt zelf alles van de grond af op te bouwen voor zo'n ingrijpende operatie ontbreekt eenvoudig de tijd en ook weemoedigheid sommige docenten en secties hebben sterk de neiging het literatuuronderwijs tegen al het dreigende gevaar van buiten af te beschermen niet in de laatste plaats omdat ze er hun eigen wijze hun eigen weg in hebben gevonden en daarmee vergroeid zijn geraakt hoewel er sprake is van een lichte kentering in de affiniteit die docenten met betrekking tot het literatuuronderwijs hebben is letterkunde voor een groot aantal docenten het meest dierbare onderdeel dat vak sta je dus niet zomaar aan een collega af bovendien ligt literatuur samen met grammatica bij de meeste talendocenten erg gevoelig het zijn wellicht de meest omstreden onderdelen van het talenonderwijs literatuur en grammatica onderwijs zijn nauw verbonden met beliefs die diep in onze cultuur verankerd liggen beiden kunnen immers als sacrosanct worden aangemerkt in every society there are things which that society thinks everybody should learn even if they are of no appreciable practical value and do not intrinsically interest students these things lie within the borders of the realm of sacrosanctity ten brinke 1976 127 docenten kunnen over deze onderdelen heel makkelijk ruzie krijgen om dat te vermijden en niets ligt minder voor de hand in een situatie waarin mensen nog jaren met elkaar moeten samen werken ontstaat snel een vrijheid blijheid houding waarin men elkaars benaderingen en opvattingen respecteert en tolereert het zal erg moeilijk zijn om de docenten van een sectie op een lijn te krijgen laat staan de docenten van vier of vijf verschillende secties bovendien heeft elk vak een eigen traditie op het gebied van het literatuuronderwijs frans bijvoorbeeld heeft minder uren en vereist meer training dan engels om de leerlingen op een bepaald taalvaardigheidsniveau te krijgen van krieken 1992 om die reden hecht frans minder waarde aan literatuur en zal de sectie frans minder snel bereid zijn een evenredig aantal uren in het literatuuronderwijs te investeren kortom men zal bergen werk moeten verzetten om een algemeen vak literatuur van de grond te krijgen er moet een nieuw leerplan worden ontworpen leermiddelen worden ontwikkeld leraren moeten anders worden opgeleid docenten moeten zich bijscholen de schoolleiding moet bereid zijn veel extra tijd te steken in nascholing en procesbegeleiding enzovoorts voor al deze ingrijpende wijzigingen ontbreekt de noodzaak er zijn geen voorschriften exameneisen of iets dergelijks die tot samenwerking en integratie op het gebied van het literatuuronderwijs dwingen het blijft tot nu toe bij goed bedoelde aanbevelingen van didactici en examencommissies en de wensen van sommige schoolleiders daarmee zijn de kansen op een gemeenschappelijke aanpak wel erg klein geworden of is er nog hoop 53 witte tussen droom en daad 3 enkele mogelijkheden op dit moment worden er nieuwe plannen voorbereid voor de reorganisatie van de tweede fase van het voortgezet onderwijs aansluitend op de invoering van de basisvoeding in 1993 moet de organisatie en inrichting van de bovenbouw van eht havo en vwo worden herzien men denkt aan een viertal vakkenpakketten de zogenaamde doorstroomprofielen en een andere organisatie van het onderwijs gedacht wordt aan modularisering en aan een studielastsysteem in plaats van de uren tabel tweede kamer 1991

1992 als we deze wijzigingen toevoegen aan het formatie budgetstelsel dat onlangs is ingevoerd dan sluit deze reeks van wijzigingen de mogelijkheid tot integratie niet uit maar is integendeel zo lijkt het een vruchtbare bodem voor een vakoverstijgende organisatie van het literatuuronderwijs er is dus nog hoop alvorens enkele mogelijkheden voor de samenwerking van de talensecties bier uit te zetten zal ik eerst heel kort enkele algemene uitgangspunten voor een curriculum literatuur willen formuleren

- 1 algemene uitgangspunten de algemene uitgangspunten die ik hieronder zal toelichten bieden niet meer dan enkele opstapjes voor een discussie over een vakoverstijgende aanpak van het literatuuronderwijs ze zijn betrekkelijk willekeurig tot stand gekomen en zeker voor verbetering en nuancering vatbaar ik beperk mij bier tot de uitgangspunten voor de algemene doelstellingen leerstof en tekst keuze examinering en uitvoering van een algemeen vak literatuur de omvang het curriculum zal moeten bestaan uit een basisprogramma dat voor alle leerlingen verplicht is en een aanvullend curriculum voor de leerlingen die meer dan een vreemde taal in hun pakket hebben op grond van de cijfers uit tabel 1 zou de omvang van een basisprogramma als volgt kunnen worden bepaald voor het vwo 210 uur en 45 boeken en voor het havo 140 uur en 27 boeken voor elke taal zou men een extra literatuurcomponent aan het basisprogramma kunnen toevoegen met een omvang van 45 uur en 20 boeken voor het vwo en 35 uur en 12 boeken voor het havo de algemene doelstellingen de nieuwe examenvoorstellen van de cven en de cve vt sluiten goed op elkaar aan en kunnen makkelijk in elkaar worden geschoven dit is ook nadrukkelijk de bedoeling geweest van de commissie van els het verschild is vooral dat bij de vreemde talen sprake is van beperkingen bijvoorbeeld ten aanzien van de te behandelen perioden terwijl bij nederlands althans voor het vwo de volle omvang aan de orde is beide voorstellen bevatten helder geformuleerde doelstellingen die naar mijn mening uitstekend dienst kunnen doen als de doelstellingen voor een gezamenlijk curriculum de leerstof en tekstkeuze de rapporten van beide commissies zijn zo informatief en concreet samengesteld dat ze ook bier goed dienst kunnen doen als een leidraad voor de leerstof selectie uiteraard zal bij een geïntegreerd deelvak wereldliteratuur de vraag of een werk al dan niet in vertaling mag worden gelezen minder opgeld doen men kan niet alles behandelen en zal dus gedwongen worden een keuze te maken ik zou er overigens niet tegen zijn als de ta 54 tussen droom en daad lensecties met elkaar een beperkt aantal verplichte meesterwerken zouden se lecteren de canon moet naar mijn mening in principe mondiaal zijn maar hoofdzakelijk europees met de nederlandse literatuur als kern en ijkpunt dit biedt in de eerste plaats een duidelijke structuur en in de tweede plaats wordt hiermee gestimuleerd dat leerlingen intercultureel leren denken men zal daar bij onder meer die leerstof moeten kiezen die voor een goed begrip van de oude letterkunde onontbeerlijk is van assche 1988 biedt de literatuurdocent enkele bijzonder interessante en behartenswaardige concepten voor het werken met oude teksten in de klas opbouw en leerstofordening het literatuuronderwijs ontbeert mijns inziens naast een gemeenschappelijk schoolbeleid een integraal en systematisch opgebouwd curriculum het curriculum zou moeten worden geprogrammeerd volgens een uitgekende systematisch opbouw waarin leerlingen in voldoende mate

worden geprikkeld en waarin veel aandacht wordt gegeven aan het leren begrijpen en waarderen van literaire teksten men zou daarbij in de eerste plaats gericht moeten zijn op het literaire ontwikkelingsproces van de leerling dat wil zeggen op vaardigheden en vermogens zonder uiteraard kennis en inzicht¹ teniet te doen het preadvies van de commissie literatuurdidactiek die de commissie braet adviseerde biedt daartoe enkele belangrijke aanbevelingen ook het preadvies van de commissie oudere letterkunde is bijzonder interessant beide preadviezen zijn opgenomen in het rapport van de cven examinering als ik het rapport van de commissie van els goed heb begrepen dan is de leeslijst voor de vreemde talen van de baan dat wil zeggen niet verplicht bij nederlands is wel sprake van een leeslijst 2 5 titels voor het vwo en is voor het havo de overbekende examenform voor de leeslijst het mondeling wordt in geen van beide vernieuwingsvoorstellen met name genoemd afgezien van het feit dat integratie van het onderdeel literatuur ertoe leidt dat er volstaan kan worden met één mondeling tentamen in plaats van twee drie of vier men ook kunnen overwegen het mondeling voor literatuur volledig af te schaffen de schoolleiding zal een reductie van het aantal mondelinge tentamens zeer toejuichen vermoed ik het mondeling zou daar mee de functie kunnen krijgen die het in feite moet hebben namelijk een examen mondelinge taalvaardigheid in plaats van de cocktail van examens derden die het nu vaak is aan de integratie van de afzonderlijke vakken literatuur die nu nog bij de examens van de talen zijn ondergebracht is ook een groot gevaar verbonden het literatuurexamen mag wat mij betreft nog niet opgeven benen komen te staan zolang literatuur als verplicht algemeen vak niet is veilig gesteld zal het voorlopig als de derde vak onder de hoede moeten blijven van de afzonderlijke examens anders dreigt het gevaar dat literatuur een vak achter de streep wordt na geschiedenis zou daarmee het laatste restje cultuuronderwijs in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs in gevaar komen uitvoering enthousiasme en vakmanschap zijn belangrijke voorwaarden voor goed literatuuronderwijs daarom zou ik ervoor willen pleiten een taakverdeling te maken op basis van affiniteit en deskundigheid om zo optimaal gebruik te maken van elkaars kwaliteiten en vermogens de leerlingen en het vak zullen daarbij zeer gebaat zijn gezien de prominente positie van nederlands tussen droom en daad lands op het gebied van het literatuuronderwijs zowel in de huidige situatie als in de nabije toekomst lijkt het gerechtigd om de sectie of een docent nederlands als de belangrijkste uitvoerder te beschouwen het is van het aller grootste belang dat de schoolleiding deze operatie krachtig ondersteunt met gemeenschappelijke studiedagen taakuren nascholings faciliteiten en een duidelijke 3 2 drie voorstellen voor integratie moeten we nu voordat we aan de slag kunnen eerst de beleidmakers van school of van zoetermeer afwachten dat hoeft uiteraard niet ook de huidige situatie biedt mogelijkheden voor een meer gemeenschappelijke benadering ik zou deze bijdrage dan ook willen afsluiten met een drietal vormen voor een voorzichtig niet al te ambitieus begin van samenwerking op het gebied van de letterkunde deze vormen zijn ontleend aan het lijstje van vijf aspecten waarmee coenen en janssen 1991 diverse uitvoeringsmogelijkheden voor vakoverstijgend literatuuronderwijs beschrijven met die vijf aspecten kan eindeloos veel worden gevarieerd ik heb mij

beperkt tot drie graden van samenwerking die opklimmen in de mate van samenwerking en complexiteit mijn uitgangspunt is daarbij steeds geweest dat de huidige roosterindeling leestabel en dergelijke zaken meer worden gehandhaafd voorstel 1 coordinatie de coordinatie van het literatuurondervijns begint met de inventarisatie van de programma's literatuur van de vreemde talen en nederlands te denken valt aan de opbouw doelstellingen leerstof werkwijzen en toetsing de kennis van elkaars programma's bevat vermoedelijk al vele aanknopingspunten om de programma's beter op elkaar af te stemmen en op onderdelen te herzien bovendien kan men ook beter anticiperen op en profiteren van de kennis en vaardigheden die bij de andere vakken wordt of is aangebracht bijvoorbeeld met betrekking tot algemene zaken als het begrippenapparaat en de analyse van romans en poëzie voorstel 2 gedeeltelijke integratie mijn tweede suggestie gaat een paar stappen verder en is gericht op de integratie van bepaalde onderdelen maar ook dat kan op allerlei manieren een eerste eenvoudige stap is dat de secties besluiten om een onderdeel dat ze al in hun programma hebben opgenomen bijvoorbeeld de romantiek zullen gaan toetsen in een gezamenlijk proefwerk waarin de leerlingen vergelijkingen moeten kunnen maken tussen de verschillende culturen men moet dan goede afspraken maken over de te behandelen leerstof maar kan die in de eigen les behandelen een mogelijkheid die veel verder gaat is dat er enkele capita selecta uit de programma's worden gescecteed en gezamenlijk worden aangeboden de verplichte vakken nederlands en engels verzorgen de belangrijkste en bieden die in hun eigen lessen aan de vakken duits en frans zorgen voor een aantal interessante aanvullingen coenen en janssen 1992 bevat een zeer leerzaam 56 witte tussen droom en daad verslag van een nascholingscursus die in het teken stond van een vakoverstijgend literatuurproject het devies van coenen en janssen is in elk geval beigin klein en wees niet al te ambitieus voorstel 3 ruilverkaveling in een vak dat zo versnipperd is georganiseerd is een efficiënte taakverdeling wellicht de meest voor de hand liggende oplossing men zou kunnen kiezen voor een soort ruilverkaveling van de kavels nederlands en engels nederlands richt zich op de westeuropese literatuurgeschiedenis en het begrippenapparaat engels concentreert zich op de roman en poëzie analyse frans en duits kunnen de programma's aanvullen door enkele thema's aan te bieden in deze vorm van samenwerking zijn allerlei variaties mogelijk om de samenwerking tussen de secties te kunnen realiseren is openheid en een vruchtbaar werkklimaat een belangrijke voorwaarde ik zou in navolging van bernards 1986 deze bijdrage willen afsluiten met een suggestie voor het leggen van een goede basis voor zo'n vruchtbaar werkklimaat trommel alle talendocenten van de bovenbouw bij elkaar en organiseer met elkaar vijf avonden waarin iedere sectie een les geeft die exemplarisch is voor het literatuuronderwijs dat in die sectie gegeven wordt u zult merken hoeveel u met elkaar deelt en hoeveel u met elkaar te bespreken hebt het moet erg raar lopen als daaruit geen blauwdruk voor samenwerking ontstaat ik wens u daarbij veelsuccesnoten 1 warn de moor mirgitka van woerkom een zoen van europa het verslagboek nijmegen 1994 bibliografie bernards f 1986 er is maar 6en eis dat het werkt historisch e letterkunde als internationaal literatuuronderwijs in zwitserland f red historische teksten in de mas een bundel artikelen over het gebruik van his-

torische teksten in het literatuuronderwijs s hertogenbosch p 47 54 braet a e n t
hendri x red 1991 het cven rapport eindverslag van de commissie vernieuwing ein-
dexamenprogramma s nederlandse taal en letterkunde vwo en havo s groningen
brinke j s te n 1976 the complete mother tongue curriculum a tentative survey of
all the relevant ways of teaching the mother tongue in secondary education groningen
bosch j w van de n 1899 he t literatuur onderwijs i n he t tegenwoordi g sis-
teem van m o en op het eindeksamen in taal en letteren 9 513 524 coenen l e n t
jansse n 1991 ee n aanzet to t vakoverstijgen d literatuur onderwijs in levende tal-
en 462 p 294 297 coenen l en janssen t 1992 zie het december nummer van lev-
ende talen commissie vernieuwin g eindexamenprogramma s modern e vreemd e
talen 1992 eindrapport van de commissie vernieuwing eindexamenprogramma s
57 witte tussen droom en daad moderne vreemde talen vwo en havo s groningen
creemers b p m 1991 effectieve instructie een empirische bijdrage aan de verbe-
tering van het onderwijs in de klas s groningen els t j m van e n th j m n bui s
1987 de praktijk van het onderwijs moderne vreemde talen in de bovenbouw ha-
volvwo nijmegen krieken r van 1992 d e niveaumeter maa t houde n i n ver-
schillen in levende talen 471 p 234 237 moor war n d e 1982 van tekstbestudering
naar tekstervaring literatuurdidactiek een wetenschap in wording in leidse
werkgroep moedertaaldidactiek moedertaalonderwijs in ontwikkeling een
overzicht van onderzoek tot 1981 muiderberg p 455 488 moor warn de 1990 ter in-
leiding literatuuronderwijs op de drempel van 90 in war n d e moo r red stiefkind
en bottleneck de toetsing in het literatuuronderwijs nijmegen tweede kamer de r
staten generaal 1991 1992 profiel van de tweede fase voortgezet onderwijs vervol-
gnota 2 2 645 s groningen van p h van de 1990 het nut van het nutteloze een in-
terpretatie van visies op het literatuuronderwijs sinds het einde van de negen-
tiende eeuw nijmegen witte t c h 1993 poetica van leerlingen in f a h bemdsen h
van dij k en g j de vries red poetica onderzoek in de praktijk groningen het betoog
58